

A migrációs válságra adott társadalmi reakciók: elutasítás és szolidaritás Magyarországon 2015-ben

Összefoglaló a TÁRKI Társadalomkutatási Intézet elemzése alapján

2015-ben nagyságrendileg 390 ezren lépték át a szerb-magyar illetve horvát-magyar határt, közülük 177 ezer főt regisztráltak menedékkérőként. 2015 nyarán önkéntesek ezrei segítették a Magyarországra érkezőket.

A 2015-ös nyári-őszi migrációs hullám magyarországi eseményei számos meglepő újdonságot szolgáltatott a magyar közélet számára. A korábban elképzelhetetlen méretű embertömeg hatalmas kihívás volt az ország számára. Egy olyan ország számára, amely erőteljesen idegenellenes, elzárkózik a másság különböző formáitól (a szegényektől, a cigányoktól, a hajléktalanoktól, a homoszexuálisoktól és a bevándorlóktól), és amire a kormányzat erőteljes kommunikációs kampányt épít; ahol a civil aktivitás és az egymás iránti bizalom szintje általában véve igen alacsony, és ahol ennek ellenére a szolidaritás új formái bukkantak fel annak érdekében, hogy az országba hirtelen nagy számban érkezők számára alapvető humanitárius segítséget nyújtson. A TÁRKI 2015 őszi-téli végzett kutatása ezt az ellentmondást járja körül: miként lehetséges, hogy egy ennyire zárt értékrendű és a másságot, ezen belül a bevándorlók bármely csoportját elutasító társadalomból rövid idő alatt kinőtt egy elkötelezett és hatékony önkéntes mozgalom, amely a megszokott segítők hiányában maga tölti be a humanitárius segítő szerepét, minden korábbi szervezeti előzmény nélkül.

A bevándorlással és menekültekkel kapcsolatos lakossági vélemények

A bevándorlással kapcsolatos félelmek és az idegenellenesség vizsgálata az elmúlt időszak menekültügyi válságának és az egész világot megrázó terrorcselekmények tükrében különösen aktuális. A kutatás erőssége, hogy a válság több fázisát is vizsgálja, mivel az adatfelvétel két hullámban zajlott: az első „lakossági pillanatfelvétel” 2015 októberében, a migrációs hullám csúcán és a magyarországi jogi és fizikai határzár teljes megvalósulásának időszakában készült; míg a második 2016 januárjában, az egész Európát megrázó párizsi terrortámadások után két hónappal és közvetlenül a Magyarországon is nagy sajtóvisszhangot kiváltó németországi szilveszteri atrocitások utáni helyzetet rögzíti.

A TÁRKI tanulmánykötete az idegenellenesség alakulását és a bevándorlással kapcsolatos lakossági attitűdöket – különös tekintettel a migrációval kapcsolatos félelmekre – két reprezentatív lakossági kutatás eredményeire alapozva mutatja be. Ahol erre lehetőség nyílt, az elemzés időbeli és térbeli kitekintéssel egészül ki: egyrészt a TÁRKI 1992 óta rendszeresen méri az idegenellenesség alakulását, másrészt 2015 őszén az idegenellenességet és félelmek a visegrádi országok lakosai körében végzett reprezentatív kutatások segítségével is vizsgáltuk valamint EU-s összehasonlító kutatások eredményeit is felhasználtuk.

A lakossági véleményeket bemutató elemzés eredményeit épp ez utóbbival kezdve az EUBAROMETER adataira támaszkodunk, amelynek keretében rendszeresen mérik az EU tagállamaiban élők véleményét az Európába irányuló migrációról és az EU migrációs politikájáról. Míg 2013 nyarán a 28 ország lakosainak mindössze 14%-a, addig 2015 májusában több mint egyharmada (38%), 2015 szeptemberében pedig már csaknem fele (47%) sorolta a bevándorlást az EU-t érintő három legnagyobb kihívás közé.

Az országok szerinti összehasonlításban Csehország, Olaszország és Észtország mellett Magyarországon volt a legmagasabb – kétharmad körüli – a bevándorlást az EU legégetőbb gondjának érzők aránya. Ha pedig aszerint rendezzük sorba az EU huszonnyolc tagállamának lakosságát, hogy hogyan vélekednek az EU felé irányuló munkaerő migrációról, akkor azt találjuk, hogy a többi EU tagországból, és az EU-n kívüli országokból legálisan érkező bevándorlók elutasításában, mind pedig az EU illegális bevándorlást szabályozó migrációs

politikájának elfogadása a svédekre jellemző leginkább, majd őket követik a németek, a luxemburgiak és a dánok.

A teljes EU28 tagállamot lefedő összehasonlító adatok mellett, a visegrádi országok menekültekkel kapcsolatos vélekedéseiről is rendelkezünk információval arra az időszakra vonatkozóan, amikor Magyarországot — a nyugat-balkáni útvonal részeként — jelentős mértékben érintette az elsősorban Németország felé irányuló migráció. A 2015 nyárvégi – őszeleji adatok szerint a kifejezetten a háborús övezetekből érkező menekültek befogadásával kapcsolatban leginkább a szlovákiai válaszadók voltak elutasítók: Szlovákiában kétszer annyian (63 százalék) vélték úgy, hogy egyáltalán nem kellene befogadni a háborús övezetekből érkező menekülteket, mint a leginkább befogadónak számító magyar illetve lengyel válaszadók (32 illetve 38 százalék).

A TÁRKI immár bő két évtizede rendszeresen méri a magyar lakosság idegenekkel kapcsolatos véleményét a menedékkérők befogadásának kérdésén keresztül. (A kérdezettek három válaszlehetőség közül választhatnak: minden menekültöt be kell-e fogadni, vagy mérlegelni kellene azt, hogy kit fogad be Magyarország, illetve senkit sem lenne szabad befogadni.) Az idősoros elemzés rámutat, hogy jelentős az összefüggés a társadalom idegenellenessége és a kormányzat menekültekkel, terrorizmussal kapcsolatos kommunikációja között. Érdekes eredmény az elmúlt másfél évben több alkalommal mért idegenellenesség adatsor alapján, hogy míg 2015 nyarán és őszen relatíve alacsonyabb volt az idegenellenesek aránya (39 illetve 36%), addig 2016 januárjában kiemelkedően magas arányt találunk (53%). Ennek az eddig mért legmagasabb értéknek a legvalószínűbb magyarázata a terrorizmust a menekültüggyel összekapcsoló közbeszéd térnyerése és a bevándorlás-ellenes kommunikáció további erősödése (pl. országos népszavazás kezdeményezése a „kötelező betelepítési kvótáról”).

Rákérdeztünk arra is, hogy mely származási országokból, illetve mely menekülési okok alapján fogadnának be leginkább Magyarországra érkező menekülőket. Az Európán kívülről érkezők közül a magyarok a sírek iránt voltak a leginkább szolidárisak: 2015 októberében a mérlegelők több mint egyharmada, 2016 januárjában pedig egynegyede fogadott volna be sír menekültet Magyarországra, ami a többi menekült-kibocsájtó országból érkezők megítéléséhez képest kifejezetten pozitívnak tekinthető. Hozzá kell tenni azonban, hogy 2015 őszéhez képest

jelentősen visszaesett az összes általunk vizsgált Európán kívüli országból (Afganisztán, Pakisztán, Irak és Szomália) érkezőkkel kapcsolatos befogadási hajlandóság.

A menekülési okokat tekintve, a magyar lakosság leginkább a (polgár)háború, az éhezés vagy természeti katasztrófák elől menekülőkkel, illetve a családegyesítési céllal érkezőkkel kapcsolatban bizonyult együttérzőnek. Míg 2015 októberében minden második, addig 2016 januárjában minden harmadik válaszadó ítélte meg úgy, hogy Magyarországnak be kell fogadnia a háború, az éhezés vagy természeti katasztrófa elől, illetve a családtagjukat követő menekülőket. Figyelemre méltó, hogy a politikai, etnikai illetve vallási alapú üldöztetéssel kapcsolatban kevésbé szolidáris a magyar lakosság; továbbá jelentős különbséget tesznek azok között, akiket keresztény illetve muszlim vallásuk miatt üldöznek: míg az előbbieket minden negyedik válaszadó, az utóbbiakat csak minden tízedik fogadta volna be a 2016. januári kutatás eredménye szerint.

Kíváncsiak voltunk arra is, hogy egyrészt milyen mértékű, másrészt szétválasztható-e és a bevándorlással kapcsolatos fenyegetettség-érzet *reális szintje* (félelem a Magyarországra illetve Európába érkező migráció mértékétől és ellenőrizetlenségtől) és *szimbolikus szintje* (a megnövekedett migráció kulturális, vallási aspektusa) a magyar társadalom attitűdjeiben. Eredményeink szerint mindkét vizsgált fenyegetettség-érzet nagymértékű és szorosan összefüggnek egymással. Továbbá a rendparti bevándorlás-politika egyes elemeinek (határőrizet megerősítése, bevándorlással kapcsolatos törvények szigorítása) lakossági támogatása szintén erőteljes és elválaszthatatlanul összefügg a szimbolikus és reális fenyegetettség-érzettel.

A bevándorlással kapcsolatos félelmeket javarészt ugyanazok a társadalmi-demográfiai tényezők magyarázzák (iskolai végzettség, regionális különbségek, életkor), mint az idegenellenességet, a legfontosabb különbség pedig a nemek és a pártpreferencia mentén ragadható meg. Míg a kérdezettek neme sem az idegenellenesség, sem az idegenbarátság kialakulásának esélyét nem befolyásolják, addig a bevándorlással kapcsolatos félelem a nőkre inkább jellemző, mint a férfiakra. Továbbá a szocialista szavazók az idegenbarátság kialakulását nem, csak a félelemérzetet befolyásolták jelentősen: az MSZP szimpatizánsok átlag alatti mértékben érzékelték a bevándorlással kapcsolatos félelmeket 2015 őszén. A politikától távol maradók kiábrándultsága viszont mind az idegenellenesség, mind bevándorlással kapcsolatos félelmek kialakulásának az esélyét növeli.

A kisebbség és többség közötti interakcióban meghatározó jelentőségű „társas érintkezések” szintén összefüggnek a félelem érzékelésével. Kutatásunk során kétféleképpen mértük azt, hogy a kérdezettnek van-e kapcsolata valamilyen migráns csoporttal. Érdekes módon a kétféle érintkezés-típus ellentétes irányban hatott a menekültekkel kapcsolatos attitűdökre. Akik találkoztak a kérdezést megelőző 12 hónapban Magyarországon menekülővel, menekülttel vagy bevándorlóval, nemcsak az átlagosnál jelentősen nagyobb arányban voltak elutasítóak a menekültekkel kapcsolatban, hanem az általuk érzékelt félelem is átlagosnál magasabb szintű volt. Ugyanakkor azok, akik ismertek személyesen menekültet vagy bevándorlót, az átlagosnál kisebb mértékben érzékelték bevándorlással kapcsolatos félelmet (hozzá kell tenni, hogy ez a hatás mérséklődött 2016 januárjára). Ez azt mutatja, hogy ezen a reprezentatív mintán – hasonlóan korábbi nagyobb mintán végzett kutatási eredményeinkhez – is igazolódott a társadalmi érintkezésekre vonatkozó elméletnek az a feltételezése (kontaktus hipotézis), hogy a személyes ismeretség csökkenti érzékelt idegenellenességet, akár a társadalmi távolságon, akár a percipiált félelmen keresztül mérjük azt.

A szolidaritás új formái: régi és új segítők szerepe a 2015. évi magyarországi migrációs hullám idején

A 2015 nyarának elején hirtelen megjelenő és dinamikusan növekvő, hétköznapi magyar emberekből álló új civil szervezetek kizárólag önkéntesek munkájára és adományaira építettek, jellemzően humanitárius szempontok vezérelték tevékenységüket és meglepően rövid idő alatt szerteágazó tevékenységi kört építettek ki, jelentős ismertséget és befolyást szerezve ezzel. Közéleti súlyuk egy eleve átpolitizált térben különösen felnagyítva jelent meg, hiszen tevékenységük éles ellentétben állt a bevándorlás-ellenes kormánykommunikációval; továbbá olyan területen vetették be magukat, amelyen elvileg más lenne a főszereplő, akár az állam, akár nagyobb civil és egyházi segélyszervezetek; aktivitásuk látványos volt mind a közösségi médiában, mind a sajtó különböző ágaiban, mind pedig a migrációs hullám által érintett nagyvárosok és Budapest forgalmas vasútállomásain és közterein. Ez a helyzet adja a lehetőségét annak, hogy az önkéntes segítők ellenzéki arcot kaptak, amit nemcsak tetteik, de gyakran szavaik is megalapoztak. Ugyanakkor kizárólag ellenzéki politikai motivációval azonosítani az idejüket és anyagi erőforrásaikat jelentős mértékben bevető, hetekig-hónapokig aktívan segítő önkénteseket erősen félrevezető lenne: az önkéntesek körében

végzett fókuszcsoporthoz beszélgetések és egyéni interjúk rávilágítottak, hogy jelentős részük tisztán humanitárius okokból, segíteni akarásból, más részük pedig főleg saját, családi vagy ismerősi érintettsége okán vált önkéntes segítővé és csak egy további részük aktivitása magyarázható főként ellenzéki motivációval.

A nyár folyamán és az ősz elején egyre nőtt a migránsok száma és ezzel fokozódott az új önkéntes szervezetek tevékenysége és ismertsége is. Eközben az új önkéntesek egyre inkább hiányolták a profi segélyszervezetek tevékenységét, és a segélyszervezetek távolmaradását szintén részben politikai okokkal magyarázták. A szervezeti interjúink alapján a karitaszok ugyanakkor szakmaiatlannak és a határátlépők számához képest túlzónak találták a főleg amatőr segítőkből álló önkéntesek utcai szociális munkáját, és a túlsegélyezés elkerülése érdekében a nyári időszakban nem vagy csak korlátozottan nyújtottak segítséget az úton lévőknek. A szeptember közepi fizikai és jogi határzár életbe lépéséig a segítőmunkát tehát az önkéntes civilek dominálták, majd egy hirtelen váltással a migrációs hullám a lezárt szerb határtól Horvátország felé fordult, ezzel párhuzamosan pedig aktivizálódott a nagy segélyszervezetek egy része a kormány célzott felkérése és jelentős anyagi hozzájárulása után, és ez az aktivitás egészen a horvát határ fizikai lezárásáig, október közepéig meg is marad, miközben az új önkéntesek erősen visszaszorulnak és az átutazók tömegei elkerülik a nagyvárosok köztereit. Az új civilek és a régi segélyszervezetek egy része a Magyarországot elkerülő menekült útvonal kiépülését követően a környező országokban folytatta a karitatív munkát, amelyet az utóbbi hónapokban csak az új önkéntesek egy szűk és elkötelezett magja folytatott tovább, immár távolabb, Görögországban, követve a menekülthullám aktuális gócpontjait.

A 2015. nyári-ősz események és az új önkéntesek felbukkanása számos érdekességgel szolgál a magyarországi civil aktivitás terén: megmutatta, hogyan lehet tisztán önkéntes alapon, szervezeti előzmény nélkül tömeges méretben karitatív munkát végezni úgy, hogy az események közben épült maga a szervezet, annak minden infrastrukturális elemével és etikai normájával együtt; megmutatta továbbá, hogyan lehet főleg amatőrök elkötelezettségére alapozva (de profi szakembereket is a soraikban tudva) hatékonyan segíteni a szükségszerűen felbukkanó szakmai hibák és folyamatos nehézségek ellenére is; és végül megmutatta azt is, hogy csak önkéntesek munkaerejére valamint civilek és cégek adományaira alapozva, legalább

ideiglenesen, de talán hosszabb távon is, hogyan helyettesíthetők az erre hivatott professzionális szolgáltatók.

A menekültsegítő önkéntesek a Facebookon alakultak és szerveződtek, tevékenységüket egész végig Facebook-csoportjaikon keresztül koordinálták, így a közösségi média Magyarországon eddig még nem tapasztalt mértékben mutatta meg ezt az arcát. Emellett a média más elemeit, főleg az online sajtót is erőteljesen bevonó, kommunikációjukban is tudatos szervezetek rámutattak az online média már eddig is ismert befolyására. Számos további online eszköz, applikáció és felület célzott használata tovább árnyalja a képet: mind az úton lévők, mind pedig önkéntes segítők számos online fórumot és eszközt állítottak céljaik szolgálatába.

Kérdés azonban, hogy a migrációs hullám által felszínre került civil szolidaritás alapján tudatos építkezéssel a hazai rászorulókat segítő aktívabb civil megmozdulás születik-e, vagy a tavalyi önkéntes mozgalom csak egy átvonuló, nem letelepedő népesség esetében működik, amikor csak pár napig kell információt és ételt-italt adni a rászorulóknak, nem pedig hosszabb távon segíteni az integrációjukat.

A tanulmány elérhető angol nyelven: [The Social Aspects of the 2015 Refugee Crisis in Hungary](#)

További információ: simonovits@tarki.hu